

Wyniki I i II sezonu badań archeologicznych w jeziorze Petén Itzá, Gwatemala

Magdalena KRZEMIEN, Bernard HERMES,
Jakub MACIEJEWSKI, Małgorzata MILESZCZYK,
Mateusz POPEK

1 Wstęp

Gwatemala to kraj o wielkim potencjale archeologicznym. Od kilku dekad prowadzone są na jego terenie bardzo liczne wykopaliska przynoszące spektakularne odkrycia. Jednym z obszarów, na którym z powodzeniem prowadzone są studia archeologiczne jest region jeziora Petén Itzá, znajdujący się w gwatemalskim departamencie Petén (północ Gwatemali) (Fig. 1). Jest to miejsce o bardzo dużym znaczeniu historycznym nie tylko w kontekście dziejów regionu, ale i całej Ameryki Środkowej. Na jeziorze Petén Itzá znajduje się wyspa, która w czasach prekolumbijskich była stolicą Majów Itza (aktualnie Wyspa Flores). Mieszkańcy wyspy, zwanej wówczas Nojpeten, przez blisko 200 lat stawiali opór dyplomatycznym działaniom europejskich najeźdźców próbujących przejąć władzę na tym terytorium. 13 marca 1697 roku hiszpańska załoga, którą dowodził hiszpański gubernator Jukatanu Martín de Ursúa y Arizmendi, wypłynęła na wody jeziora w celu dokonania podboju ostatniego niepodległego królestwa Majów. Po krótkim oblężeniu Hiszpanie zdobyli stolicę Itzów ogłaszając ją swoim terytorium. Jego nazwa została zmieniona na *Nuestra Señora de los Remedios y San Pablo del Itzá* (Jones 1998, 304).

2 Historia badań

Badania archeologiczne w regionie prowadzone są od początku XX wieku, jednak dopiero od lat 70. rozpoczęto realizację studiów na większą skalę. Działania w regionie podjęte zostały wówczas przez Arlena F. Chase i Diane Chase z University of Pennsylvania (Rice 1999, 21). Do czołowych badaczy tej grupy Majów zaliczają się również Prudence M. Rice i Don. S. Rice, którzy wraz z Grantem Jones'em prowadzili w latach 90. działalność w ramach Proyecto Maya Colonial (Rice et al. 1998, 208, 216). Aktualnie bardzo aktywnym archeologiem badającym historię i kulturę Itzów jest Timothy W. Pugh kierujący pracami lądowymi na Półwyspie Tayasal (Pugh, Sánchez Paolo 2010, Pugh, Sánchez Paolo 2011) i po zachodniej stronie południowego basenu jeziora Petén Itzá (Pugh 2018). W ostatnich czasie (sezon 2015 i 2018) w ramach projektu kierowanego przez amerykańskiego naukowca przeprowadzono także prospekcję podwodną w okolicach Nixtun-Ch'ich'¹.

Należy jednak zaznaczyć, że początki studiów podwodnych w jeziorze sięgają 1959 roku, kiedy to student archeologii Nelson A. Reed przeprowadził rekonesans wraz z nurkiem Guillermo Mata Amado (de Borhegyi 1963, 19). Kolejną ekspedycją naukową były jednosezonowe badania kierowane przez Richarda Hansena w 1992 roku. Równocześnie z podwodnym rekonesansem zostały wówczas wykonane prace przy użyciu specjalistycznego sprzętu, takiego jak sonary i sondy (Mata Amado 2002, 596).

W 2018 swoje badania w jeziorze Petén Itzá rozpoczął polsko-gwatemalski zespół składający się z majanistów i archeologów podwodnych (Krzemień et al. 2019).

3 Cele projektu

Głównym celem projektu jest zarejestrowanie i rzetelne przebadanie stanowisk archeologicznych w jeziorze Petén Itzá. W centrum zainteresowania znajdują się miejsca, które wiążą się z aktywnością rytualną Majów, oraz działaniami militarnymi łączonymi z ostateczną bitwą między Itzami a hiszpańskimi konkwistadorami.

Istotnym założeniem projektu jest także przeprowadzenie szeregu czynności mających na celu promocję archeologii podwodnej i szerzenie świadomości konieczności dbania o dziedzictwo kulturowe wśród lokalnej społeczności.

¹ Itza Archaeology Goes Underwater! Dostęp: 04.06.2020.

4 I sezon badawczy (2018)

Głównym założeniem pierwszego sezonu badawczego było wykonanie nieinwazyjnej prospekcji podwodnej w południowej części jeziora Petén Itzá. Celem rekonesansu była lokalizacja miejsc odznaczających się potencjałem archeologicznym. Został on przeprowadzony na 7 obszarach:

1. okolice Wyspy Flores,
2. sektor usytuowany na zachód od Wyspy Flores (miejsce ostatecznej bitwy między Majami a Hiszpanami),
3. sektor wzdłuż Półwyspu Tayasal,
4. okolice wyspy Santa Bárbara,
5. obszar zatopionej wyspy 1,
6. obszar zatopionej wyspy 2,
7. okolice wyspy El Hospital (Krzemień et al. 2019, 120–123).

Poszczególne sektory różnią się między sobą widocznością i rodzajem dna. Na niektórych obszarach ze względu na występowanie warstwy mułu na dnie niemożliwym było zarejestrowanie jakichkolwiek zabytków. Miejscem występowania największej kumulacji materiału archeologicznego jest strefa znajdująca się na północ od Wyspy Flores (obszar 1 i obszar 7) (Fig. 2) (Krzemień et al. 2019, 124).

Podczas prac podwodnych pozyskano łącznie ponad 800 zabytków (Krzemień et al. 2019, 124). Wykonana została dokumentacja rysunkowa (Fig. 3) i fotograficzna artefaktów (należy jednak zaznaczyć, że warunki pod wodą nie zawsze umożliwiają wykonanie dokumentacji, gdyż w niektórych sektorach jeziora panuje zerowa widoczność), oraz pomiary GPS w celu rejestracji miejsc występowania zabytków. W laboratorium wygenerowano szczegółowe mapy przedstawiające lokalizację znalezionych zabytków. Wykonana została inwentaryzacja oraz wstępna dokumentacja fotograficzna obiektów. Ustalono także ich chronologię.

Zabytki z czasów prekolumbijskich można datować na okres protoklasyczny (150 p.n.e.–250 n.e.), późny okres klasyczny (600–800), końcowy okres klasyczny (800–950) i okres postklasyczny (1000–1697). Pozyskano również niewielką próbkę materiału z okresu kolonialnego (1700–1821) i historycznego (1821–1950) (Krzemień, Hermes 2018).

W ramach projektu wykonano również lądową prospekcję w regionie. Jej celem było zarejestrowanie zbiorników wodnych, które mogłyby zostać

przebadane archeologicznie w trakcie realizacji przyszłych sezonów (Krzemień, Hermes 2018, 21–25).

Poza pracą badawczą członkowie zespołu zaangażowali się także w działalność edukacyjną. W celu promocji archeologii podwodnej nawiązano współpracę z miejscowym oddziałem Uniwersytetu San Carlos w Gwatemali (*Centro Universitario de Petén*, CUDEP). Zarówno pracownicy naukowicy placówki, jak i studenci archeologii wzięli czynny udział w pracach badawczych. Ponadto zorganizowano spotkanie, podczas którego odbył się otwarty wykład dla lokalnej społeczności. Poza prezentacją celów i działań projektowych wprowadzał on uczestników w zagadnienia związane z archeologią podwodną i ochroną dóbr kultury.

5 Zabytki *in situ*

W wyniku nieinwazyjnego rekonesansu (bez naruszania struktury dna jeziora) możliwym było zarejestrowanie tylko tych zabytków, które swobodnie spoczywały na jego dnie. Pozbawione są one zatem kontekstu archeologicznego, gdyż prądy wodne istniejące w zbiorniku najprawdopodobniej przemieściły zabytki względem ich pierwotnego umiejscowienia (Krzemień et al. 2019, 124).

Należy jednak zaznaczyć, że w jeziorze napotkano dwa obiekty, które najprawdopodobniej zostały znalezione *in situ*, a więc w miejscu ich pierwotnego zdeponowania. Hipoteza ta została wysnuta na podstawie ich mocnego osadzenia w sedimentach tworzących dno jeziora. W obydwóch przypadkach podczas prospekcji zauważone zostały fragmenty obiektów wystające z podłoża. Biorąc pod uwagę fakt, że częściowo widoczne zabytki mogły być narażone na wyciągnięcie przez nurków rekreacyjnych, postanowiono wykonać eksplorację i ich wydobyć. W ten sposób pozyskano dane (które jednak wciąż potrzebują weryfikacji) dotyczące przypuszczalnej funkcji i charakteru miejsca, w którym znaleziono artefakty.

Obydwa depozyty zlokalizowane zostały w tym samym sektorze badawczym w niedalekiej odległości od siebie. Biorąc pod uwagę analogiczne zabytki pochodzące z przebadanych wykopaliskowo stanowisk obiekty z jeziora zinterpretowane zostały jako depozyty rytualne. Należy dodać, że na dnie jeziora w tym obszarze spoczywały również fragmenty (Fig. 4) (Krzemień et al. 2019, 121) i całościowo zachowane kadzielnice (de Borhegyi 1963, 19–20, 23), które u Majów były nieodłącznym elementem praktyk ceremo-

nialnych (Kurnick 2006, 7). Nie można wykluczyć, że w większości naczynia te znalazły się na dnie jeziora na przykład na skutek niszczenia przez Hiszpanów przedmiotów majańskich związanych z wierzeniami. Biorąc jednak pod uwagę fakt, że obydwie depozyty zostały najprawdopodobniej odnalezione *in situ*, obszar położony na północ od Flores został zinterpretowany jako miejsce o charakterze kultowym. Niezbędna jest jednak weryfikacja tej hipotezy podczas planowanych badań wykopaliskowych.

Pierwszym obiektem *in situ* jest naczynie, które pierwotnie miało cztery (zachowały się trzy) nóżki tzw. *mamiformes*, które swym kształtem przypominają kobiece piersi (Fig. 5). Wysokość nówek wynosi 5 cm, natomiast wysokość brzuśca jest równa 12 cm. Naczynie ma wklęsłe dno i rozbieżne ścianki. U samej góry po stronie zewnętrznej krawędź wylewu jest pogrubiona. Maksymalna średnica wylewu wynosi 42,7 cm. Na skutek długotrwałego kontaktu z wodą powierzchnia naczynia jest całkowicie zerodowana, przez co typ ceramiczny jest niemożliwy do określenia. Naczynie zostało wydatowane na okres protoklasyczny, co stanowi najwcześniejszą datę nie tylko w tym sektorze, ale we wszystkich siedmiu strefach. Obszar ten stanowił zatem miejsce rytualne co najmniej od tego okresu (150 p.n.e.–50 n.e.) (Krzemień, Román de León 2020, 15–16).

Drugim prawdopodobnym obiektem *in situ* jest zwarty depozyt składający się z pięciu naczyń ceramicznych, przedmiotu krzemiennoego, oraz wypełniska naczyń. Trzy misy włożone jedna w drugą spoczywały na dwóch przybliżonych do siebie płaskich talerzach. Każdy z nich ma trzy nóżki. Na jednym z talerzy znajdowało się krzemienne ostrze (Fig. 6) (Krzemień et al. 2019, 120–121).

Jeden z talerzy to naczynie o owalnych pustych wewnątrz nóżkach, których wysokość równa się 4 cm. Ma wklęsłe dno i rozbieżne ścianki. Wysokość brzuśca wynosi 7 cm, natomiast maksymalna średnica naczynia 23,8 cm. Powierzchnia talerza jest całkowicie zerodowana, jednak widoczne są ślady po polichromowanym przedstawieniu ikonograficznym. Typ ceramiczny niemożliwy do określenia. Naczynie wydatowane zostało na pierwszą część późnego okresu klasycznego (Krzemień, Román de León 2020, 15–16).

Spoczywający obok drugiego płaski talerz również ma owalne, puste wewnątrz nóżki o wysokości 5 cm. Dno naczynia jest wklęsłe, a ścianki rozbieżne. Wysokość brzuśca wynosi 8 cm, a maksymalna średnica naczynia 28,5 cm. Talerz zerodowany, pierwotnie miał jednak na swojej powierzchni polichromowane przedstawienie ikonograficzne. Typ ceramiczny jest niemoż-

liwy do określenia. Naczynie wydatowane jest na początek późnego okresu klasycznego (Fig. 7) (Krzemień, Román de León 2020, 19–20).

Na jednym z talerzy znajdowało się ostrze krzemienne o trójkątnym przekroju. Tego typu przedmioty często stanowiły część rytualnych noży używanych podczas ceremonii. Odnalezienie depozytu *in situ*, w skład którego wchodzi takie ostrze zdaje się potwierdzać hipotezę o charakterze rytualnym tego obszaru jeziora. Długość całego ostrza wynosi 19,4 cm. Ostrze posiada retusz na całej długości obu krawędzi. Wydatowany został na późny okres klasyczny (Fig. 8) (Krzemień, Román de León 2020, 20–21).

Na talerzach spoczywały również trzy misy ułożone jedna w drugiej. Naczynie umiejscowione na samym dole posiada płaskie dno. Jego wysokość całkowita wynosi 12,9 cm, a maksymalna średnica równa jest 18,7 cm. Naczynie również jest całkowicie zerodowane i prezentuje na swojej powierzchni obecność śladów wskazujących na pierwotnie występującą dekorację polichromowaną. Typ ceramiczny jest niemożliwy do określenia. Naczynie wydatowane zostało na późny okres klasyczny (Krzemień, Román de León 2020, 16–17).

W opisaną misę włożona została kolejna, jednak zachowała się bardzo fragmentarycznie.

Ostatnia z mis, umiejscowiona w tej drugiej, ma płaskie dno i zbieżne zakrzywione ścianki o wysokości 10 cm. Maksymalna średnica naczynia wynosi 16,5 cm. Powierzchnia misy jest pęknięta. Po obydwóch stronach pęknięcia znajdują się dwie równoległe perforacje stożkowe o średnicy 0,7 cm, które najprawdopodobniej miały posłużyć naprawie pękniętego naczynia. Misa jest całkowicie zerodowana, lecz pierwotnie posiadała polichromowaną dekorację. Typ ceramiczny nie jest możliwy do określenia. Naczynie zostało wydatowane na późny okres klasyczny (Fig. 9) (Krzemień, Román de León 2020, 16).

Wewnątrz najniższej położonej misy znalezione zostały dwa drobne odłupki z czarnego krzemienia (prawdopodobnie pochodzące z ostrza) oraz dwa z szarego obsydianu. Ze względu na chronologię naczynia, w którym się znajdowały, zostały wydatowane na późny okres klasyczny (Krzemień, Román de León 2020, 21).

Z najwyższej umiejscowionej misy pozyskano pięć małych odłupków krzemienianych (3 czarne, prawdopodobnie z ostrza, oraz 2 szare) i dwa z szarego obsydianu. Wydatowane zostały na późny okres klasyczny (Krzemień, Román de León 2020, 21–22).

6 II sezon badawczy (2019)

W 2019 roku zrealizowano sezon laboratoryjny, podczas którego wykonana została rzetelna dokumentacja rysunkowa oraz fotograficzna zabytków wydzielonych oraz ich opisy. Nastąpiła oficjalna rejestracja 27 zabytków wydzielonych (w tym 21 naczyń ceramicznych, 4 obiekty kamienne oraz 2 muszle) wykonana przez Instytut Antropologii i Historii w Gwatemali (*Instituto de Antropología e Historia*, IDAEH) (Krzemień, Román de León 2020).

W celu dalszego szerzenia wiedzy i świadomości konieczności dbania o dziedzictwo kulturowe nawiązano współpracę z przedstawicielami Rady Miasta Flores. Wspólnie z jej członkami zaplanowane zostały wstępnie działania edukacyjno-promocyjne, takie jak organizacja wykładów i wystaw zabytków pozyskanych podczas prac podwodnych.

7 Przyszłe sezony

W przyszłości planowana jest kontynuacja działań archeologicznych w jeziorze Petén Itzá. Zespół archeologów zakłada przeprowadzenie badań wykopaliskowych w dwóch strefach. Pierwszą z nich jest sektor położony na północ od Wyspy Flores, gdzie przeprowadzona zostanie weryfikacja hipotezy o istnieniu miejsca rytualnego. Drugim miejscem będzie obszar usytuowany na zachód od wyspy, gdzie w 1697 roku została przeprowadzona bitwa między Itzami a Hiszpanami. Planowane jest także poszerzenie rekonesansu podwodnego na nowe obszary jeziora w celu rejestracji kolejnych stanowisk o potencjale archeologicznym.

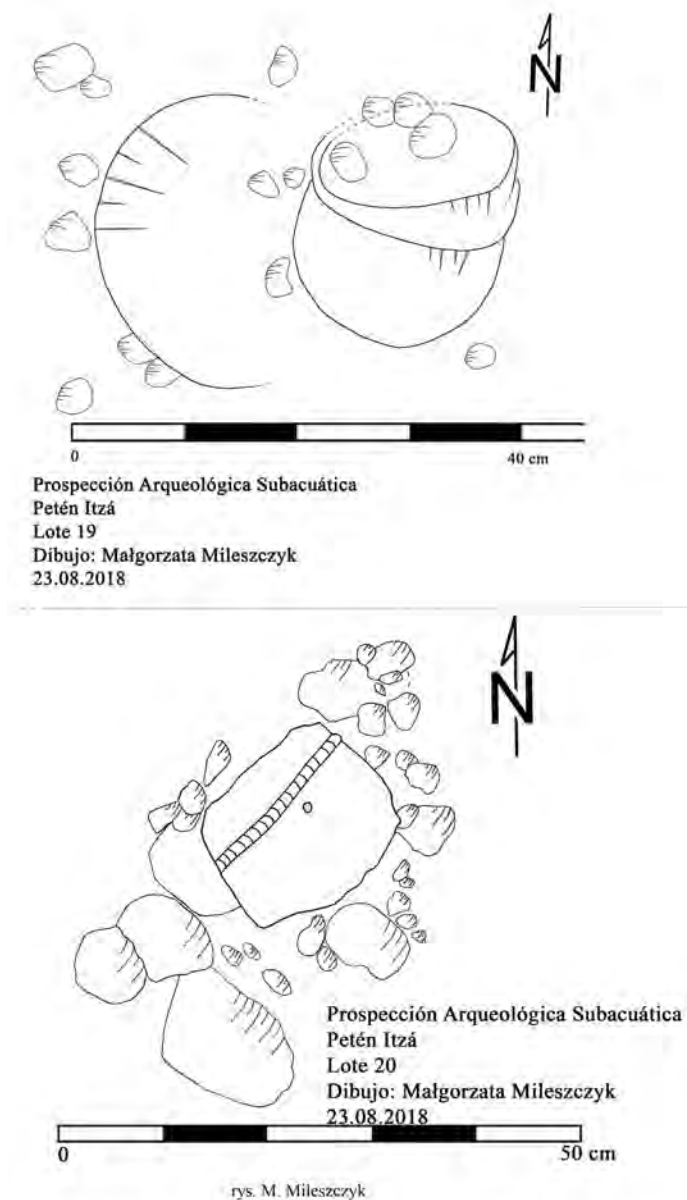
Fig. 1. Mapa z lokalizacją gwatemalskiego departamentu Petén (Petén Itzá Project).

Fig. 2. Mapa południowej części jeziora Petén Itzá z oznaczonymi obszarami nurkowań (Petén Itzá Project)

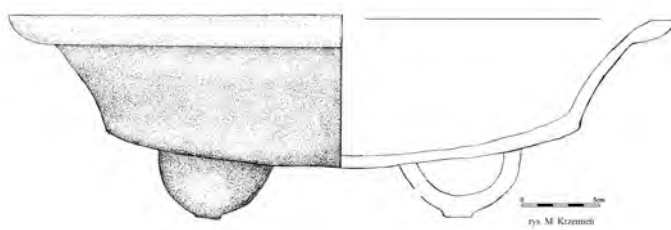

Fig. 3. Podwodne rysunki dokumentacyjne zabytków (Petén Itzá Project).

Fig. 4. Antropomorficzny fragment kadzielnicy (Petén Itzá Project).

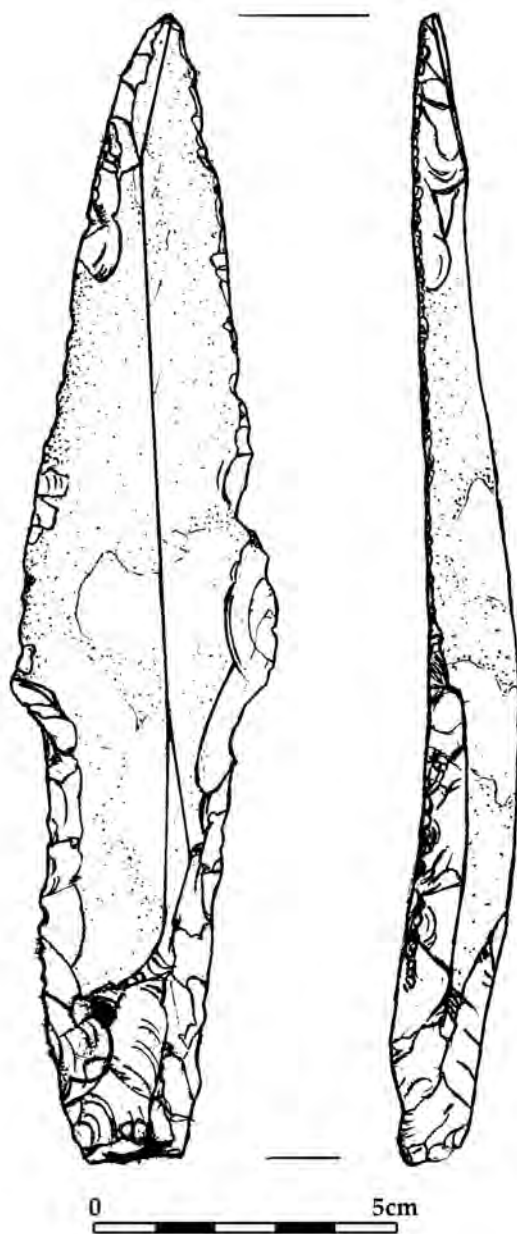
Fig. 5. Naczynie z nóżkami *mamiformes* (Petén Itzá Project).

Fig. 6. Podwodne zdjęcie dokumentacyjne depozytu (Petén Itzá Project).

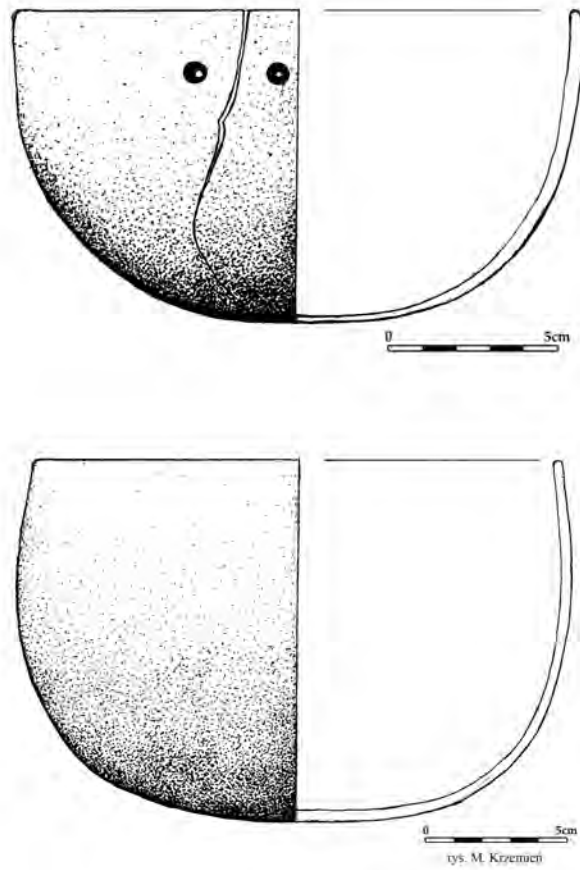

Fig. 7. Talerze wchodzące w skład depozytu (Petén Itzá Project).

rys. M. Krzemień

Fig. 8. Krzemienne ostrze wchodzące w skład depozytu (Petén Itzá Project).

Fig. 9. Dwie z trzech mis wchodzących w skład depozytu (Petén Itzá Project).

Bibliografía

- de Borhegyi, Stephan F. 1963. „Exploration in Lake Peten Itza: Guatemala”. *Archaeology*, Vol. 16, No. 1 (MARCH 1963): 14–24. Archaeological Institute of America.
- Jones, Grant D. 1998. *The Conquest of The Last Maya Kingdom*, Stanford.
- Krzemień, Magdalena, Bernard Hermes. 2018. *INFORME FINAL Proyecto Prospección Arqueológica subacuática en los alrededores de la Isla de Flores y el Sector SE del Lago Petén Itzá*. Raport przedstawiony Instytutowi Antropologii i Historii (IDAEH) w Gwatemali, niepublikowany.
- Krzemień, Magdalena, Bernard Hermes, Jakub Maciejewski, Małgorzata Mileszczyk, Mateusz Popek. 2019. „Petén Itzá Project - the Results of the Underwater Reconnaissance in Lake Petén Itzá (northern Guatemala)”. A. Chołuj, M. Mileszczyk, M. Nowakowska (ed). *Archaeology: Just Add Water. Underwater Research at the University of Warsaw, Światowit Suppl. Series "U"*. B. Kontny (ed.), vol. II.
- Krzemień, Magdalena, Otto Rodrigo Román de León. 2020. *INFORME FINAL Proyecto Prospección Arqueológica subacuática en los alrededores de la Isla de Flores y el Sector SE del Lago Petén Itzá, segunda temporada*. Raport przedstawiony Instytutowi Antropologii i Historii (IDAEH) w Gwatemali, niepublikowany.
- Kurnick, Sarah. 2006. *The Dead Are Fed with Fragrance. A Study of Maya Censers from the Guatemala Highlands*. Tesis profesional. Bryn Mawr College.
- Mata Amado, Guillermo. 2002. „Exploraciones subacuáticas en los lagos de Guatemala”. *XV Simposio de Investigaciones Arqueológicas en Guatemala, 2001*. J. P. Laporte, H. Escobedo, B. Arroyo (ed): 589–604. Guatemala: Museo Nacional de Arqueología y Etnología de Guatemala.
- Pugh, Timothy W. 2018. „From the Streets: Public and Private Space in an Early Maya City”. *Journal of Archaeological Method and Theory* (26): 967–997. Cambridge University Press
- Pugh, Timothy W., José Rómulo Sánchez Polo. 2010. *Informe preliminar presentado al Instituto de Antropología e Historia de Guatemala de la segunda temporada de investigaciones, año 2009*, City University of New York, EE. UU., Universidad de San Carlos de Guatemala, Guatemala.
- Pugh, Timothy W., José Rómulo Sánchez Polo. 2011. *Informe preliminar presentado al Instituto de Antropología e Historia de Guatemala de la segunda temporada de investigaciones, año 2010*. City University of New York, EE. UU., Universidad de San Carlos de Guatemala, Guatemala.

- Rice, Don S., Prudence M. Rice, Timothy W. Pugh. 1998. „Settlement Continuity and Change in the Central Petén Lakes Region: The Case of Zacpetén”. *Anatomía de una civilización. Aproximaciones interdisciplinarias a la cultura maya*. A. Ciudad Ruíz, Y. Fernández Marquínez, J. M. García Campillo, M.a J. Iglesias Ponce de León, A. Lacadena García-Gallo, L. T. Sanz Castro (ed.): 207–252. Pub. 4. Sociedad Española de Estudios Mayas, Madrid.
- Rice, Prudence M. 1999. „Rethinking Classic Lowland Maya Pottery Censers”. *Ancient Mesoamerica* 10/1, 25–50.

Nota o autorach

Magdalena KRZEMIEN – majanista i archeolog podwodny. Doktorantka na kierunku archeologia na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie.
E-MAIL: mag.krzemien@gmail.com

Bernard HERMES – majanista, ekspert z zakresu ceramiki Majów. Absolwent archeologii na Uniwersytecie San Carlos w Gwatemali.

Jakub MACIEJEWSKI – archeolog podwodny, właściciel Anchor – underwater archaeology and commercial diving services.

Małgorzata MILESZCZYK – archeolog podwodny, kulturoznawca. Doktorantka na Uniwersytecie Warszawskim.

Mateusz POPEK – archeolog podwodny. Doktor archeologii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Abstract, keywords, about the authors

Abstract

Results of the first and second season of archaeological research in the lake Petén Itzá, Guatemala

The report presents the results of the research conducted by a Polish-Guatemalan team in lake Petén Itzá in northern Guatemala. The account discusses the main project objectives, work results obtained during two research seasons, as well as plans for the next stages of the study. It also allows to get acquainted with character of underwater archaeologists' work.

Keywords: *Itza Maya, conquest, rituals, reconnaissance, underwater archeology*

Magdalena KRZEMIENÍ, mayanist and underwater archaeologist. PhD student in archaeology at the Jagiellonian University, Krakow.
E-MAIL: mag.krzemien@gmail.com

Bernard HERMES, mayanist, expert in the field of Maya ceramics. A graduated in archaeology at University of San Carlos in Guatemala.

Jakub MACIEJEWSKI, underwater archaeologist. The owner of Anchor – underwater archaeology and commercial diving services.

Małgorzata MILESZCZYK, underwater archaeologist. PhD student at Warsaw University, graduate in cultural studies.

Mateusz POPEK, underwater archaeologist. PhD in archaeology at Nicolaus Copernicus University in Toruń.

